

راه کارهای تقویت هویت دینی در جوانان از دیدگاه مقام معظم رهبری

زهرا رجبی^۱

چکیده

هویت دینی جوانان از دیدگاه مقام معظم رهبری، نقشی اساسی در تربیت فردی و اجتماعی ایفا می‌کند و با تعهد به ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی، زمینه‌ساز انسجام فرهنگی و اجتماعی است. این پژوهش با روش توصیفی، بر مبنای بررسی بیانات مقام معظم رهبری، به توصیف ابعاد هویت دینی و راهکارهای تقویت آن پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت دینی با مؤلفه‌هایی چون نماز، شناخت اهداف فردی و اجتماعی، محبت به اهل بیت (علیهم‌السلام)، اخلاص در عمل و پیامبرشناسی، می‌تواند مسئولیت‌پذیری جوانان را افزایش داده و آنان را در برابر تهدیدات فرهنگی مقاوم سازد. همچنین، تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی، از دیدگاه مقام معظم رهبری، عاملی کلیدی در تقویت حس تعلق اجتماعی و پیشرفت جوانان در عرصه‌های گوناگون است. نتایج این پژوهش بر اهمیت ایجاد هویتی ریشه‌دار و پایدار مبتنی بر ارزش‌های اسلامی تأکید دارد که می‌تواند نسل جوان را در مسیر تعالی فردی و اجتماعی هدایت کند.

کلید واژه‌ها: جوانان، مقام معظم رهبری، هویت دینی.

^۱. طلبه سطح دو، حوزه علمیه حضرت فاطمیه (سلام الله علیها)، ۹۵۱۲۲۰۷۲۲۳.

مقدمه

هویت هر فرد نماد طبع فردی و اجتماعی او در راستای رفتار و عملکرداش است. هویت یک سرمایه‌ی درونی است که اگر به نحو احسن ایجاد شود باعث احساس ارزشمندی و کرامت در فرد خواهد شد. هویت‌ها در بافت جامعه؛ یعنی زیست اجتماعی ایجاد می‌شوند. یکی از مهم‌ترین گونه‌های هویت؛ هویت دینی است. این نوع هویت بزرگترین عامل ایجاد همبستگی اجتماعی در سطح جوامع هویت دینی؛ یعنی تجمع افراد در یک نظام اعتقادی واحد که سبک زندگی فردی و اجتماعی افراد متأثر از همان نظام خواهد بود. در واقع هویت دینی فلسفه حیات یک فرد است که باعث ایجاد حس قدرت، بقا، دوام و هدفمندی می‌شود. با افزایش و تغییر شیوه‌های ارتباطات جهانی، و اصطلاح دهکده جهانی، تغییرات فرهنگی و حتی اعتقادی در جوامع مختلف رو به افزایش است. این تعاملات کم کم در عقاید و هویت افراد رسوخ کرده و منجر به تغییر ارزش‌ها می‌شود و گاهی ارزش‌های کاذب جایگزین ارزش‌های والا می‌گردد. در این میان قشرهای آسیب‌پذیری مثل جوانان که هنوز به ثبات هویتی نرسیده‌اند بیشتر از بقیه در خطر و تهدید هستند. آنان به دلیل اقتضای سنی بیشتر از بقیه در برابر بحران‌ها دچار تلاطم گشته و با قرارگرفتن در برابر اندیشه‌ها و گرایش‌های مختلف، در تشخیص ملاکات و ارزش‌های متعالی و واقعی دچار سردرگمی خواهند شد. لذا اهمیت دارد در زمینه‌ی هویت دینی جوانان بحث شود.

در رابطه با پیشینه‌ی منابع این مقاله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. مقاله‌ی «راه‌کارهای تقویت هویت اسلامی و ملی دانشجویان از دیدگاه حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) و مقام معظم رهبری؛ نویسندگان: دکتر محمد موسوی و مونا کلانتری.

(در این پژوهش نویسنده ابتدا به تبیین هویت دینی به ویژه برای جوانان و دانشجویان از منظر جامعه‌شناختی و روانشناختی پرداخته است و دیدگاه این دو را در رابطه با هویت دینی متفاوت دانسته است. سپس دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه) و مقام معظم رهبری در رابطه با نقش و جایگاه، دانشگاه خوب را سعادت‌مندی ملت و تقویت هویت دین دانسته و مقبولیت دینی و تطبیق کلیت نظام دانشگاه با اصول اسلامی و حضور دین در تمام ارکان دانشگاه و رعایت حجاب اسلامی و حضور در نمازهای جماعت را از جمله مؤلفه‌های مؤثر بر تقویت هویت دینی معرفی کرده است. در ضمن پژوهش فوق به روش کتابخانه‌ای و میدانی و مصاحبه از دانشجویان ارائه شده است.)

۲. مقاله‌ی «مؤلفه‌ی هویت دینی (دین و ارتباطات)؛ نویسنده: محمود رئوفی ۱۳۸۹. ش.

(نویسنده در این پژوهش ابتدا جایگاه مهم هویت دینی را تبیین کرده و سپس با استفاده از نمودار شماتیک رشته‌های علاقمند به موضوع هویت را معرفی و در ادامه مؤلفه‌های مؤثر در تقویت هویت را با توجه به قانون اساسی و دین رسمی کشور از نظر متفکران به دو حوزه؛ ذاتی و عاطفی و

با زیر شاخه‌ی اجتماعی، فرهنگی، شناختی تقسیم کرده و به منظور سنجش مؤلفه‌های فوق معرف‌های آن‌ها را نیز تیتروار اشاره نموده است. و سپس تفاوت آن‌ها را در عقیده و ایمان مطرح کرده است. اما به نحوه استفاده و کاربرد آن‌ها در تقویت دینی اشاره نکرده است.)

۳. مقاله‌ی «الزامات مواجهه با عوامل تهدیدکننده‌ی هویت دینی در سیره‌ی کلام امیرالمومنین علی(علیه‌السلام) با تأکید بر نهج البلاغه؛ نویسندگان: محسن فکری فلاح، امیر محسن عرفانی، ۱۴۰۲.ش.

(این پژوهش ابتدا به بیان ارتباط هویت دینی و حیات بشری پرداخته و سپس مؤلفه‌هایی؛ همچون قیومیت، نژاد و ملیت را به عنوان منبع پدید آورنده و مؤثر در هویت دینی دانسته است. و با تأکید بر رویکرد دینی در مطالعات هویت پژوهی و توجه به سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) به توضیح و تبیین آن پرداخته است. در ادامه به عوامل تهدیدکننده و زمینه‌ساز در انقطاع هویت دینی از انسان اشاره کرده است. و همچنین مؤلفه‌های مؤثر و نقش الزامات در مواجهه با تهدیدات دینی را از دیدگاه حضرت علی(علیه‌السلام) مطرح نموده است.)

با توجه به پیشینه‌ی فوق؛ پژوهش حاضر در پی این است که راهکارهای تقویت هویت دینی در جوانان را مورد بررسی قرار دهد. از این رو با مراجعه به منابع دینی و نقلی و پس از تبیین متغیرهای مسئله از جمله، هویت، به راهکارهای تقویت هویت دینی جوانان از نگاه مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) بپردازد.

۱. مفهوم‌شناسی

قبل از از پرداختن به بحث اصلی مقاله، لازم است معنای واژه‌های هویت و جوان در لغت و اصطلاح بررسی شود.

۱-۱. هویت

اکنون واژه هویت در لغت و اصطلاح معنا شده است:

۱-۱-۱. معنای لغوی

در فرهنگ‌های لغت برای واژه هویت معانی متفاوتی ذکر شده است. هویت از لفظ «هو» گرفته شده که به غایب اشاره دارد و آن درباره خداوند متعال به کنه ذات او اطلاق می‌شود.^۱ که می‌توان معنای ذات باری تعالی، هستی و وجود، حقیقت جزئی و آنچه موجب شناسایی شخص باشد از آن استخراج نمود.^۲ از سوی دیگر دهخدا، هویت را نزد حکیمان و متکلمان به معنای «تَشَخُّص» دانسته است که بر وجود خارجی تطبیق دارد.^۳

۱-۱-۲. معنای اصطلاحی

این واژه در اصطلاح، به احساس هویت اشاره می‌کند که توانایی تجربه‌ی «خود» را به عنوان پدیده‌ای مداوم دارد و توانایی انجام رفتاری هماهنگ با آن را فراهم می‌کند.^۴ و در جای دیگر، به معنای خود اساسی و مستمر فرد، مفهومی درونی و ذهنی از خویش به عنوان یک شخص است.^۵ برخی دیگر، هویت یا کیستی را مجموعه نگرش، ویژگی و روحیات فرد و آنچه وی را از دیگران متمایز می‌کند دانسته‌اند.^۶

رهبر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) در تعریف و جایگاه هویت چنین می‌فرمایند: «نیاز عمده جوان، هویت است، باید هویت و هدف خویش را بشناسد، باید بداند کیست و برای چه می‌خواهد مار و تلاش کند. دشمن می‌خواهد هویت جوان ایرانی را از او بگیرد، اهداف او را از بین ببرد، فضا را تیره کند، به او بگوید تو یک موجود حقیر و محدودی، پیش من بیا تا تو را زیر بال بگیرم.»^۷

۱. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ص ۳۴۹.

۲. معین، محمد، فرهنگ‌نامه معین، ص ۱۲۴۶.

۳. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۴، ص ۲۰۸۶۶.

۴. برک، لورا، روانشناسی رشد، ج ۱، ص ۴۸۷.

۵. پورافکاری، نصرت الله، فرهنگ جامع روانشناسی روانپزشکی، ج ۱، ص ۷۱۹.

۶. نجفی، موسی، هویت‌شناسی، ص ۲۶.

۷. بیانات در دیدار با جوانان در مصلاهی رشت: ۱۳۸۰/۲/۱۲.

مقام معظم رهبری با تأکید بر اهمیت هویت اسلامی و معنوی جوانان، بر این باور است که آشنایی با معارف دینی و عمل به آن‌ها می‌تواند احساس مسئولیت‌پذیری در جوانان را تقویت کرده حس تعلق به جامعه داشتن را احساس کند. از سوی دیگر؛ تقویت هویت دینی موجب می‌شود جوانان در برابر تحاجم فرهنگی و فشارهای خارجی مقاومت کنند. بر این اساس، هویت دینی در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری به رفتارهای فردی و اجتماعی اطلاق می‌شود که هویت ملی و انقلابی و اسلامی و ایرانی و انسانی را شامل می‌شود. رهبر معظم رهبری در این باره می‌فرمایند:

«جوان را با هویت بار بیاورید. اگر جامعه‌ای احساس هویت نکرد، صداها بلند تحکم‌آمیز، راحت او را مغلوب خواهد کرد. آن که ایستادگی می‌کند، آن کسی است که احساس هویت می‌کند؛ حالا این هویت، گاهی هویت ملی است، گاهی هویت دینی است، گاهی هویت انسانی است، شرف است؛ هرچه با هویت باید بار بیایند. خوشبختانه امروز جامعه‌ی اسلامی - ایرانی ما یک هویت ریشه‌دار و تاریخی و قوی و قابل استقامتی دارد که این را نشان هم داده؛ این را به جوانان بایستی منتقل بکنیم. بالاخره پس مسئله‌ی فرهنگی مسئله‌ی مهمی است؛ بخش‌های فرهنگی باید احساس مسئولیت کنند و در این زمینه باید کار کنند.»^۱ ایشان در بیانی دیگر چنین فرمودند: «جمهوری اسلامی هویتی غیر از هویت مردم و ایمان و عزم مردم (جوانان) ندارد.»^۲ همچنین در بیانی دیگر معتقدند که کارکرد هویت در جامعه، قوام بخش به زندگی اجتماعی افراد است؛ اگر افراد در وضعیت بحران هویت اجتماعی قرار گیرند، نقش خود را در جامعه از دست خواهند داد و قادر به ایفای نقش خود نخواهند بود؛ لذا برای پذیرش مسئولیت اجتماعی نیاز به احساس هویت است.»^۳

براساس این معنا، باید جوانان را با هویت ملی و باورهای ملی پایبند کرد، طوری که افتخار کند که ایرانی است و افتخار هم دارد، واقعاً هم افتخار دارد ایرانی بودن، آن هم ایرانی امروز که به خاطر مواضع سیاسی‌اش و مواضع بین‌المللی‌اش در دنیای اسلام، عزیزترین است.^۴

۱-۲. جوان

جوان و جوانی به معنای حد میانه عمر طبیعی، سن نشاط و بالندگی و رشد فکری معنا شده است.^۵ جوان، دوران قبل از پیری و میان سال است و در معنای آن گفته شده که مراد از جوان،

^۱. بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها هویت اسلامی: ۱۳۹۷/۳/۲۰.

^۲. بیانات در دیدار مردم مازندران در سالگرد حماسه شش بهمن: ۱۳۸۸/۱۱/۶.

^۳. بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها هویت اسلامی: ۱۳۹۷/۳/۲۰.

^۴. بیانات در دیدار اساتید و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها: ۱۳۸۵/۷/۱۳.

^۵. عمید، حسن، فرهنگ عمید، ص ۴۹۸.

با توجه به اهمیت این دوره، ایشان در دیدارهای متعدد با جوانان مکرراً به مسئله‌ی تقوا، تهذیب و تحصیل تأکید فرمودند: چنانچه می‌فرمایند: «اگر جوان در دوره‌ی جوانی سعی کند تقوا داشته باشد با همان تعریفی که در فرهنگ دین و قرآنی از تقوا شده است، بزرگترین سرمایه را هم برای درس هم برای فعالیت‌های فرهنگی، هم برای عزت دنیوی، هم برای بدست آوردن دست آوردهای مادی، هم برای معنویت، اگر اهل معنویت است، به دست آورده است.»^۱

برای تأکید این مطلب، قرآن کریم برای تزکیه نفس در جوانان چنین فرموده است: «قُوا أَنْفُسَكُمْ»^۲ «عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ»^۳ خودتان را مراقبت کنید و به خودتان بپردازید و نفس خودتان را اصلاح و تزکیه نمایید. «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَا»^۴ چون اگر جامعه اسلامی از اوّل صدر اسلام، از تزکیه انسان‌ها آغاز نمی‌شد و در آن انسان‌های پاک و خالص بی‌غل و غش به اندازه‌ی لازم و کافی وجود نداشت، در نتیجه اسلام هم گسترش پیدا نمی‌کرد رشد و پا نمی‌گرفت و بر مذاهب مشرکان پیروز نمی‌شد و تاریخ در خط اسلام به حرکت در نمی‌آمد و در نتیجه اگر انسان‌های مزکا و مصفا نباشد، جهاد هم شکل نخواهد گرفت. بنابراین؛ تعلیم و تزکیه همراه هم دیگر هستند نباید کسی آن‌ها را جدا از هم تلقی نماید. چنانچه فرمایش خدا به پیامبر هم همین است: «وَيُزَكِّهِمْ وَيَعْلَمُ لَهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»؛ خدای متعالی پیامبر گرامی اسلام را فرستاد تا امت اسلامی را تعلیم داده و تزکیه کند.^۵

اگر در یک جمله‌ی کوتاه از من بپرسند که شما از جوانان چه می‌خواهید، خواهم گفت: تحصیل، تهذیب و ورزش. من فکر می‌کنم که جوانان باید این سه خصوصیت را دنبال کنند. تحصیل اعم از تحقیق و کارهای علمی هم است. چون این نیرو در جوانان هست، بایستی در کار تحصیل خیلی تلاش کنند. هرکاری هم بخواهید بکنید، در دوران جوانی می‌شود کرد، یعنی در هر سه زمینه؛ هم زمینه‌ی علمی، هم در زمینه‌ی تهذیب نفس، هم در زمینه‌ی ورزش باید در دوره‌ی جوانی کار کنید. البته همه می‌دانند که در دوره‌ی پیری، ورزش این قدر تأثیری که در دوره‌ی جوانی دارد، ندارد. اما غالباً تهذیب نفس را نمی‌دانند، خیال می‌کنند انسان باید بماند، پیر که شد، عبادت و تهذیب نفس کند. در حالی که آن وقت تهذیب نفس مشکل است، و گاهی محال است.

۱. برگزیده بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با تشکلهای مختلف دانشجویی: ۱۳۷۷/۱۰/۲۴.

۲. تحریم: آیه ۶.

۳. مائده: آیه ۱۰۵.

۴. شمس: آیه ۹.

۵. جمعه: آیه ۲.

در دوره‌ی پیری، تهذیب نفس سخت است، اما در دوره‌ی شما (در دوره‌ی جوانی) تهذیب نفس خیلی آسان است. به هر حال جوانان این سه کار را باید جدی بگیرند.^۱

۲-۶. اقامه‌ی امر به معروف و نهی از منکر

از دیگر راه‌کارهای اجتماعی تقویت هویت دینی در جوانان، اقامه‌ی امر به معروف و نهی از منکر است. بر این مبنا، جوانان در محیط خودشان، امر به معروف و نهی از منکر کنند؛ چرا این واجب، امر به معروف و امر به کار خوب در جامعه‌ی اسلامی هنوز اقامه نشده است. نگوئید به من چه؛ او هم نمی‌تواند بگوید به تو چه؛ اگر هم گفت، شما اعتنا نکنید. بعضی‌ها خیال می‌کنند تا منکری دیده شد باید با مشت به سراغش بروند نه، ما سلاحی داریم که از مشت کارگتر است. آن چیست؟ زبان از مشت خیلی کارگتر و نافذتر و مؤثرتر است، مشت کاری نمی‌کند. حرف بزنید، بگوئید، یک کلمه بیشتر هم نمی‌خواهد؛ لازم نیست یک سخنرانی بکنید. کسی که می‌بینید خلافتی را مرتکب می‌شود دروغ، تهمت، کینه‌توزی نسبت به برادر مؤمن، بی‌اعتنائی به محرمات دین، بی‌اعتنائی به مقدسات، اهانت پذیرفته‌های ایمانی مردم، پوشش نامناسب، حرکت زشت، یک کلمه‌ی آسان بیشتر نمی‌خواهد؛ بگوئید این کار شما خلاف است. لازم نیست که با خشم همراه باشد. شما بگوئید، دیگران هم بگویند، گناه در جامعه خواهد خشکید. امر به معروف و نهی از منکر را اقامه کنید؛ نگذارید در جوامع جوان چه در مدرسه‌ها و چه در دانشگاه‌ها کار به فساد بکشد این مراکز برای دشمن هدف است.^۲

تکیه به جوانان مؤمن، چون پرچمدار، بدنه و عقبه‌ی نظام هستند، باید همیشه در صحنه باشند. تربیت شوند، آموزش ببینند و مبارزه کنند. علمی و عملی دانش بیندوزند به تخصص‌های مختلف دست پیدا کنند تا کشورمان بی‌نیاز شود، مستقل بماند، وابسته نباشد، خود کفا شود، جوانان آینده سازان این دیارند امیدوار و پرتلاش باید به آن‌ها اعتماد کرد، اعتقاد داشت و هدایت کرد. جوان مؤمن و معتقد و مخلص هیچ چیزی نمی‌خواهد جز میدانی برای مجاهدت و مبارزه در راه خدا و سازندگی. جوانان را باید در صحنه نگه داشت، روحیه‌ی بسیجی‌شان باید حفظ شود. مسأله‌ی مهم در امر سازندگی و بازسازی کشور، سپردن کارها بدست جوانان است. اگر جوانان به سلاح علم و ایمان مجهز نشوند، نخواهند توانست بار سنگین اداره‌ی کشور را به دوش بگیرند.^۳

^۱. منتخبی از بیانات رهبر معظم انقلاب در مورد جوان: ۱۳۹۴/۳/۸.

^۲. بیانات در دیدار در جمعی از دانش آموزان و دانشجویان: ۱۳۷۰/۸/۱۵.

^۳. حسینی خامنه‌ای، علی، حدیث ولایت: مجموعه بیانات و مکتوبات، ج ۹، ص ۱۷۵.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی راهکارهای تقویت هویت دینی جوانان براساس اندیشه‌ی مقام معظم رهبری انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که هویت دینی، با تأکید بر اصولی همچون نماز، محبت به اهل بیت (علیهم‌السلام)، اخلاص و پیامبرشناسی، عاملی مؤثر در افزایش مسئولیت‌پذیری، استقامت در برابر فشارهای خارجی و مقابله با تهاجم فرهنگی است. مقام معظم رهبری بر ضرورت شناخت اهداف فردی، مذهبی و ملی تأکید دارند، زیرا این شناخت موجب افتخار جوانان به هویت اسلامی و ایرانی خود شده و حس تعلق اجتماعی آن‌ها را تقویت می‌کند. همچنین، تقویت هویت دینی نه تنها باعث رشد فردی جوانان می‌شود، بلکه به انسجام اجتماعی، امنیت فرهنگی و پیشرفت ملی کمک می‌کند. در نهایت، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که هویت دینی، زمینه‌ساز ایجاد جامعه‌ای مقاوم و پویا بوده و نقش کلیدی در تربیت نسل آینده دارد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

۱. برک، لورا، *روانشناسی رشد*، مترجم: یحیی سید محمدی، تهران، ارسباران، ۱۳۸۵.
۲. پورافکاری، نصرت الله، *فرهنگ جامع روانشناسی روانپزشکی*، چاپ دوم، تهران، فرهنگ معاصر، ۱۳۷۶.
۳. حرعاملی، محمد بن حسن، *وسائل الشیعه*، ج ۱، چاپ اول، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴.
۴. حسینی خامنه‌ای، علی، *حدیث ولایت: مجموعه بیانات و مکتوبات*، ج ۹، تهران، انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸.
۵. خامنه‌ای، علی، پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار، <https://farsi.khamenei.ir>.
۶. دهخدا، علی‌اکبر، *لغت‌نامه دهخدا*، تهران، روزنه، ۱۳۷۳.
۷. طریحی، فخرالدین، *مجمع البحرین*، تهران، مکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵.
۸. عمید، حسن، *فرهنگ عمید*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵.
۹. فاطمی‌پور، علی، *تربیت اسلامی از نگاه رهبر فرزانه انقلاب*، ج ۱، چاپ دوم، تهران، انتشارات شهید کاظمی، ۱۴۰۲.
۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، *اصول کافی*، ج ۱، چاپ چهارم، قم، دارالثقلین، ۱۳۹۳.
۱۱. مجلسی، محمدباقر، *بحارالانوار*، ج ۷۱، بیروت - لبنان، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳.
۱۲. مطهری، مرتضی، *تعلیم و تربیت در اسلام*، تهران، صدرا، ۱۳۸۸.
۱۳. معین، محمد، *فرهنگ‌نامه معین*، تهران، زرین، ۱۳۸۶.
۱۴. موسوی خمینی، روح الله، *جوانان از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه)*، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله علیه)، ۱۳۸۹.
۱۵. نجفی، موسی، *هویت‌شناسی*، تهران، آرما، ۱۳۹۲.
۱۶. ویلیام، دیوید انجل، *قانون بین‌المللی حقوق جوانان*، مترجم: جعفر سطوتی، تهران، نسل سوم، ۱۳۸۰.